

Izvorni članak
UDK 371.3

INTEGRALNA NASTAVA KAO ODGOVOR NA SUVREMENE OBRAZOVNE POTREBE

Milan Polić

Učiteljska akademija, Zagreb

Primljeno, 10. listopada 2005.

Sve veće nezadovoljstvo postojećim školstvom posvuda nameće zahtjev ne samo hitnog nalaženja novih oblika organizacije školstva, nego i tražanje za novim odgojnim (obrazovnim) strategijama i oblicima nastave. U ovom se članku neka iskustva visokoškolske integralne nastave pokušavaju promišljati kao jedno od obrazovnih rješenja za budućnost.

Ključne riječi: cjelovita spoznaja, integralna nastava, skraćenje nastave, znanstvena specijalizacija

U čemu je problem?

Društvena podjela rada, tj. znanstvena i proizvodna specijalizacija nesumnjivo su omogućile, posebno u prošla dva stoljeća, takav razvitak znanosti i privrede kakav bi bez njih bio nezamisliv, a čijih rezultata bi se malo tko pristao odreći. No, sa sve užom obrazovnom specijalizacijom i sve učinkovitijom privredom koja i najvjerojatnije zamisli sve brže pretvara u stvarnost, nadošli su i znatni problemi. Ubrzano iscrpljivanje svih resursa¹ s jedne, i prijeteću lavinu ne samo smeća, nego i kulturnih dobara, s druge strane, ostavio bih ovom prilikom po strani. Usredotočio bih se tek na neka odgojna pitanja.

Neovisno o tome hoće li ljudi nastaviti nepromišljeno srljati u budućnost ili će si ipak dati priliku za smireniji život i promišljeniji odnos prema sebi i svijetu koji stvaraju, bitne promjene u odgoju, napose obrazovanju, nameću se kao zahtjev koji treba hitno riješiti. Jer, na osnovi razmrvljenog znanja kakvo se uglavnom nudi, ne samo kulturni napredak, nego i obično snalaženje u svakodnevnom životu više nisu mogući. Roditelji su sve zbunjeniji, a škole sve omrznutije. Neusporedivo više od ekološkog

¹ Posebno prostora i vremena koje se najčešće zanemaruju kao bitni resursi za održanje i napredak postignute kvalitete života, a o čemu sam pisao u Polić (1996. a) i Polić (1996. b).

kolapsa čovječanstvu prijeti odgojni kolaps. O pretrpanim i preteškim učeničkim torbama, o preopširnim nastavnim programima i prevelikim nastavnim opterećenjima djece i studenata rečeno je i napisano već puno i previše. I o potrebi svekolike obrazovne racionalizacije također. Malo se toga, međutim, ili ništa nije bitno promijenilo. Dapače, s primjenom *Bolonjske deklaracije* u nas, neke su stvari krenule u pogrešnom smjeru i nagore. Primjerice, nastavničkim studijima, koji određuju buduće odgojne pristupe i dosege, najvećim dijelom nedostaju kolegiji znanosti o odgoju. Možda malo pedagogije, didaktike i psihologije i to je više-manje sve. Još su pedagoška i stručna sastavnica tih studija neuravnotežene i neprimjerene suvremenom obrazovanju nastavnika. A na to da bi kolegiji znanosti o odgoju – u što bi spadale filozofija odgoja, psihologija odgoja, povijest odgoja, sociologija odgoja, ekonomija odgoja, školska demografija itd. uz dakako pedagogiju, pedagogiju djece s posebnim potrebama, didaktiku itd. – trebali činiti najmanje 20% sadržaja nastavničkih studija većina onih koji kreiraju nastavne programe studija za nastavnike izgleda i ne pomišlja. Štoviše, događa se na nekim studijima za učitelje razredne nastave i predškolske odgajatelje da se, tobože zbog primjene *Bolonjske deklaracije* i u ime rasterećenja studenata, smanjuje već ionako malen broj sati nastave filozofije i sociologije odgoja, iako su upravo to stožerni kolegiji u obrazovanju budućih nastavnika. Jer, nasuprot gojidbene manipulacije, odgajanje nije i ne može biti tek puka mehanička primjena naučenih stručnih i eventualno pedagoško-psiholoških znanja, nego cjelovito promišljanje odgoja u društvenom i povijesnom kontekstu.

Nije sporno da obrazovne programe treba osloboditi sadržaja koji brzo zastarijevaju i koji trebaju biti predmet *ad hoc* učenja, te da učenike i studente treba rasteretiti predavanja kako bi imali više vremena za suvremenije oblike učenja. Ali to treba provesti ravnomjerno u svim predmetima, odnosno upravo u korist onih predmeta koji su do sada bili zanemareni, a u suvremenom su obrazovanju nastavnika prijeko potrebni želi li se nastavnike osposobiti za cjelovito i samo tako kompetentno bavljenje odgojem. Nesporno je dakle da broj sati tradicionalnih oblika nastave treba smanjiti, ali samo oni čije je poznavanje odgojne problematike površno i koji odgoju (odnosno obrazovanju) pristupaju usko stručno, mogu misliti da se mehaničkim skraćanjem broja nastavnih sati može postići zadovoljavajući odgojni učinak. Štoviše, njima je neshvatljivo da se broj sati nastave može smanjiti istodobno s uvođenjem novih nastavnih predmeta i uvođenjem novih nastavnih sadržaja. A to im je neshvatljivo zato što nastavne predmete i njihove sadržaje promatraju odvojene jedne od drugih pa za njihovu realizaciju moraju kumulativno pridodavati nas-

tavne sate. Ne mora, međutim, biti tako. Naprotiv, moguće je skratiti vrijeme nastave istodobno proširujući nastavne sadržaje i podižući kvalitetu nastave, čineći baš tako nastavu zanimljivijom i lakšom.

Komu treba smanjiti broj sati nastave?

U uvjetima nastavno sadržajne rascjepkanosti i obrazovne odvojenosti nastavnih predmeta čini se nemogućim uvođenje novoga nastavnog predmeta, a da se učenicima, odnosno studentima, ne poveća satnica ili ne smanji broj sati nastave drugih nastavnih predmeta. Stoga je i zahtjev za smanjenjem satnice shvaćen kao zahtjev za smanjenjem broja sati, i dosljedno tomu, za sužavanjem sadržaja, svih ili bar nekih nastavnih predmeta. Tako je najjednostavnije, tako i dalje svatko ostaje na svojoj nastavno predmetnoj prćiji, pa makar ona bila i nešto manja, i tako se izbjegava napor zbiljskih promjena. Ali tako se ne može u budućnost. Specijalistička, profesionalno odvojena i u sebe zatvorena znanja koja dezintegriju cjelinu svijeta pripadaju prošlosti. Učenicima su sve teže shvatljiva i prihvatljiva, jer su im i sve manje od koristi, a i općenito su sve manje produktivna². Besmisleno je naime očekivati da učenik ili student sam mora domišljati cjelinu svijeta koju su njegovi nastavnici prije toga (koji put i nepomirljivo) rastavili i da se zbog ocjene često mora različitim nastavnicima dodvoravati proturječnim odgovorima, koji bi same nastavnike nužno vodili u teorijski spor, ako ne i žestoki ideološki sukob.

Za kvalitetniju nastavu trebalo bi ponajprije satnicu smanjiti nastavnicima jer samo neupućeni vjeruju da nastavnici rade malo. Dakako, uvijek je moguće da nastavnici zabašavaju na poslu, da posao rade nepripremljeni i loše, te da rade manje nego što je zakonom propisano i koliko se od njih s pravom očekuje. Ali, to je moguće na bilo kojem poslu, pa nastavnički nije neka iznimka. Nastavnik koji, međutim, savjesno obavlja svoj posao u pravilu radi duže od propisanoga radnog tjedna. Jer, za pripremu jednog sata nastave potrebno je najmanje (a u pravilu više od) pet sati pripreme, a nastavnicima se priznaje tek pola sata, što nije dovoljno ni za izradu konačnog konspekta nastavnog sata. To znači da samo nastavnik koji radi po jednom nastavnom programu u desetak razrednih odjeljenja može za jedan sat nastave imati pet sati pripreme, a takvih je nastavnika zaista malo. Većina ih radi po dva, tri, pa i pet, šest programa, što znači da u tjednu rade 60, 80, pa i više sati, ili se loše pripremaju, što rezultira nekvalitetnom nastavom. Pri tome se treba neprestano stručno

² Pokazao sam to u članku Polić (2001.).

razvijati, što znači i savladavati novu nastavnu tehnologiju. Koliko je nastavnički posao težak i loše plaćen, najbolje govori, uostalom, posvemašnja feminizacija školstva³.

No, u ovome je članku ipak naglasak na nastavnom rasterećenju učenika i studenata. A to znači da smanjenje broja sati nastave za učenike ili studente ne mora značiti i smanjenje broja sati nastave za njihove nastavnike, jer da bi se neki posao obavio, netko ga mora odraditi⁴. Smanjiti dakle nastavno opterećenje učenika i studenata, a da to ne bude jednostavno mehaničko skraćivanje nastavnih programa, moguće je samo drukčijom koncepcijom nastave koja omogućava *istodobnost* nastavnih predmeta, tj. *integralnom* nastavom ili multidisciplinarnom nastavom. Ako je, naime, multidisciplinarnost postala normalna i svakodnevna u znanstvenim istraživanjima i na znanstvenim skupovima i ako se pokazalo da je multidisciplinarna suradnja ne samo korisna, nego i prijeko potrebna za daljnji razvitak znanosti, zašto ne bi moglo tako biti i u posredovanju znanja, tj. u obrazovanju?

Višepredmetni seminar

Za početak evo prikaza jednog pokušaja integralne nastave na visokoškolskoj razini.

Nakon što je akademske godine 1996./97. smanjen broj sati nastave za općeobrazovne predmete studija razredne nastave na Filozofskom fakultetu – Pedagoškijske znanosti Sveučilišta u Zagrebu, osmislio sam, kao voditelj kolegija »Filozofija odgoja«, prijedlog »višepredmetnog seminara«. Pozivu na suradnju odazvali su se prof. dr. sc. Mira Čudina-Obrodović, voditeljica kolegija »Razvojna psihologija«, i prof. dr. sc. Mile Silov, voditelj kolegija »Pedagogija«.

Svakom od spomenutih kolegija godišnji je fond sati umanjen za 15 sati, a kao kompenzaciju za to sva su tri kolegija zajedno dobila 15 sati »Višepredmetnog seminara«. Smanjenje godišnjeg fonda sati općeobrazovnih predmeta provedeno je u sklopu prelaska na novi nastavni program obrazovanja učitelja razredne nastave koji je predviđao nove nastavne predmeta za koje u postojećoj raspodjeli fonda sati, s obzirom na

³ Vidi o tome poglavlje »U patrijarhalnom društvu škola umire s učiteljicama« u knjizi Polić (1993.).

⁴ Što opet ne znači da se nastavnicima ne može i ne treba smanjiti nastavna norma, ali njezino smanjenje povlači za sobom zapošljavanje većeg broja nastavnika. To, međutim, spada u ekonomiju odgoja (obrazovanja) za koju većina onih koji vode obrazovnu politiku nije ni čula.

dozvoljeno tjedno i godišnje opterećenje studenata, nije bilo mjesta. Stoga je preraspodjela broja sati u okviru dozvoljenoga godišnjeg opterećenja studenata bila nužna. Nije, međutim, bilo nužno smanjivati radno opterećenje nastavnika, pa smo odlučili pokazati da se drukčijim pristupom nastavi može i uz manje radno opterećenje studenata postići isti pa i bolji obrazovni učinak.

Prvo, svaki od nastavnika dobio je na uvid programe ostalih. Zadatak mu je bio da ih pročita i u njima naznači sadržaje koje obrađuje u sklopu svog programa. Dakako, sa svog specifičnog znanstvenog aspekta. Od 15 sati koliko je bilo predviđeno za »Višepredmetni seminar«, svakomu je dodijeljeno 5 sati u kojima će biti domaćin i organizator, dok će za ostalo vrijeme biti gost seminara. Svaki je domaćin predložio nacrt realizacije 5 tema i s njima upoznao nastavnike koji će mu biti gosti. Nije bilo nužno da se u realizaciji svakoga nastavnog sata angažiraju sva tri nastavnika, već po potrebi, ali je bila predviđena i mogućnost gostovanja drugih nastavnika eksperata za određene teme. Tako sam ja, primjerice, kao goste doveo prof. dr. sc. Vedranu Spajić-Vrkaš na raspravu o temi feminizacije školstva, i mr. sc. Miljenka Brkića, laičkog teologa, na raspravu o odnosu filozofije i religije. Kasnija raščlamba uspješnosti takvog načina rada koju sam proveo sa studentima pokazala je da su ta gostovanja bila iznimno uspješna.

Studente četiriju seminarskih skupina spojili smo u jednu seminarsku skupinu zbog čega se seminar morao održavati u velikoj dvorani. Seminar se održavao prema dogovoru u vrijeme kada je to bilo predviđeno nastavnim planom domaćina.

U pripremi teme mogli su sudjelovati i studenti, što je prof. dr. sc. Milan Silov redovito koristio. U raspravama koje su se vodile ravnopravno su sudjelovali nastavnici i studenti, pri čemu nastavnici nisu nužno bili, dapače vrlo često i nisu bili, istomišljenici. Eventualno neslaganje nastavnika u raspravi o određenoj temi poticalo je kritički odnos studenata u promišljanju predmeta i usput im pružalo uvid u način argumentirane rasprave. Domaćin je moderirao raspravu, ali je bio i njezin sudionik. Bitna je prednost takvoga »višepredmetnog« pristupa bila u tome što su studenti određenom predmetu pristupali s različitih aspekata. Tako je npr. pitanje »spoznaje« postavljeno kao filozofska tema, ali je sagledavana i sa psihološkog i pedagoškog aspekta. U samom radu oblikovalo se nekoliko metodičkih pristupa.

- Uz pomoć nastavnika domaćina studenti su pripremili uvodna izlaganja koja su bila osnova za daljnju raspravu. Moderirao ju je domaćin, a cjelokupni je auditorij spontano sudjelovao u njoj.

- Prema opredjeljenju samih studenata unaprijed oblikovane skupine pripremile su uz pomoć nastavnika mentora argumente za raspravu o određenoj temi. Rasprava se vodila kao u sudnici. Jedan od nastavnika i izabrani studenti predstavljali su sudbeno vijeće, a veća skupina studenata koji nisu bili neposredno uključeni u raspravu, predstavljali su porotu. Publika je, međutim, također smjela sučeljenim stranama postavljati pitanja i davati primjedbe.
- Nastavnik domaćin vodio je sa svojim gostima razgovor, eventualno i polemičan, o određenoj temi, a studenti su se uključivali svojim pitanjima i primjedbama.

Nastavnik domaćin održao je kraće uvodno izlaganje o određenoj temi s postavkama za koje je unaprijed znao da ih njegovi redoviti gosti neće prihvatiti i da će ih izložiti kritici. No, mogao si je dovesti i izvanrednog gosta kao potporu. Daljnja rasprava tekla je između domaćina i njegovih gostiju uz sudjelovanje studenata. Važno je reći da rasprave nikada nisu bile lažirane, neovisno o tome što su gosti znali s kojim će osnovnim postavkama domaćin nastupiti. Ali nisu znali i kako će ih braniti, niti je on znao kakvom će ga argumentacijom gosti pobijati.

Koncepciju »višepredmetnog seminara« studenti su ocijenili zanimljivom, poticajnom i poučnom, posebno kada su sudjelovali gosti eksperti. Ocijenili su je i ekonomičnom, jer iako je na realizaciji određenih sadržaja sudjelovao jednaki broj nastavnika, vrijeme realizacije određene teme za studente je skraćeno tri puta, uz istodobno cjelovitiji uvid u problematiku.

Oni međutim koji financiraju nastavu za takvo što nisu imali previše sluha. Vjerojatno im se činilo da je preskupo plaćati više ljudi da održe jedan seminar. To da takav seminar uz znatno manje radno opterećenje studentima daje znatno više, pa ne košta ništa više nego da je trajao tri puta duže (ali zato studentima štedi vrijeme), tek se treba probiti do svijesti onih koji odlučuju o načinu izvođenja i financiranja nastavnih programa.

Integralna nastava

Umjesto nastavno-predmetnog separatizma i specijalističke zatvorenosti u posredovanju znanja, obrazovanje treba sve više usmjeravati prema cjelovitom spoznavanju. Učenicima i studentima treba omogućiti da određeni predmet spoznajno zahvate istodobno i za kraće vrijeme s različitih strana, odnosno kroz različite znanstvene vidove, što je moguće

samo integralnom nastavom. Tada se neće događati da npr. nastavi povijesti potpuno promakne ekološki aspekt povijesnih događaja kao što su melioracija i obrada tla, prokopavanje velikih morskih kanala, čovjekom posredovano seljenje biljnih i životinjskih vrsta, urbanizacija itd. Pa će i djeca tada već u osnovnoj školi znati da je svijet cjelina u kojoj ništa nije moguće promijeniti, u bilo kojem vidu, na bilo kojem mjestu ili u bilo kojem vremenu, a da to nema posljedica za svijet kao (povijesnu) cjelinu. Većih ili manjih, boljih ili lošijih, predvidljivih ili nepredvidljivih, ali uvijek posljedica (ne)djelovanja ljudi u svijetu koji je, kakav god da je, njihovo djelo prema kojem se moraju odnositi odgovorno, ne žele li da ih on kao njima otuđena stvarnost porobi ili čak potpuno uništi. Samo onaj tko svijet sagledava cjelovito, može u njemu prepoznati djelo ljudi i samo se on prema njemu može odnositi stvaralački odgovorno čuvajući ljudsku slobodu. Zato prevladavanje profesionalnog autizma i *fahidiotizma* postaje povijesni zahtjev bez čijeg ispunjenja čovječanstvo više nema budućnosti. Možda tek, bude li »sreće«, mogućnost opetovanja prošlosti. Iluzija je pak očekivati da bi mladi ljudi mogli sami, osim dakako iznimaka, misaono povezati ono što im njihovi nastavnici nude kao nepovezane odlomke i isječke znanstveno različito preparirane stvarnosti.

Stoga integralna nastava više nije ni hir ni zabava dokonih teoretičara odgoja čiju bi se primjenu bez ozbiljnih posljedica moglo odgađati. Naprotiv, integralna je nastava nešto s čime je trebalo početi još jučer, jer danas je možda već prekasno. Budući da je za sve prilagodbe, što veće to više, potrebno vrijeme, a upravo je vremena sve manje. Kada su pak u pitanju metodike, onda je upravo neshvatljivo da mladi nastavnik koji npr. priprema izvedbu scenskog djela s učenicima, sam mora integrirati znanje metodike jezika (hrvatskog ili stranog), metodike likovne kulture, metodike glazbene kulture, kineziološke metodike itd., jer na sceni se jezik, glazba, lik, pokret itd. ne pojavljuju odvojeno i jedno za drugim, nego istodobno i kao cjelina. Pa zašto tu cjelinu ne bi bar katkad i ogledno za studente osmislili nastavnici metodičari zajedno?

Dakako, i nadalje ostaje potreba za specijaliziranim nastavnim predmetima, kao što postoji potreba i za specijaliziranim znanstvenim znanjem, pa zagovaranje integralne nastave nikako ne ide za tim da se svi nastavni predmeti stope u jedan, jer ma koliko svijet bio jedinstven, čovjekova je spoznaja nužno djelomična i pristupom ograničena. Uostalom, svaki je oblik razložnosti na kojem se grade sustavne spoznaje, ma kakav bio, nužno izobličavajući u odnosu prema svijetu, pa i na stvarnost, upravo zbog unutrašnje konzistentnosti koju kao oblik razložnosti mora imati, jer se razvojnost svijeta i konzistentnost sustava međusobno potiru. Ali to

ne znači da se bar katkad i ponegdje ne može ostvariti integralna poduka. S malo volje uvijek je moguće u bilo koja dva nastavna predmeta, ili više njih, pronaći sadržaje koji se dodiruju ili preklapaju, a u svakom se nastavnom predmetu pojavljuju kao predmet spoznaje na drukčiji način. Primjerice, jedva da može biti nastavnog predmeta koji se negdje ne dodiruje ili ne preklapa s filozofijom. O ulozi etike i estetike u razmatranju književnih, likovnih, glazbenih, scenskih itd. djela ne treba ni govoriti. Uostalom, osim etike i estetike postoje filozofija jezika, filozofija matematike, filozofska antropologija, filozofija znanosti itd. O multidisciplinarnoj suradnji na području ekologije između nastavnika biologije, povijesti, geografije, sociologije, filozofije itd. već sam opširnije pisao (Polić, 2001.). Percepcija je npr. nešto što vrlo plodno mogu na zajedničkom satu obraditi nastavnici filozofije, psihologije, likovne ili glazbene kulture, sociologije i drugi. Pa dok će nastavnik filozofije zahvatiti vrijednosni i spoznajni aspekt percepcije, nastavnik psihologije obradit će njezinu psihološku uvjetovanost, a nastavnik sociologije društvenu uvjetovanost, dok će nastavnik likovne kulture sve to moći izvrsno oprimirati djelima umjetnika ili potkrijepiti primjerima iz teorije likovnog izražavanja. Dovoljno je, recimo, sat koncipirati oko jedne slike Vincenta Van Gogha s pitanjem: zašto on za života nije mogao prodati ni jednu svoju sliku, a danas je jedan od najcjenjenijih umjetnika čije slike postižu astronomske cijene, pa da se otvori prostor multidisciplinarne rasprave.

U takvoj raspravi studenti (učenici) imali bi priliku promišljati spoznajni, vrijednosni, psihički, društveni, stvaralački, povijesno-umjetnički i druge momente kroz koje se oblikuje percepcija određenoga likovnog djela, a onda i percepcija općenito. Takav bi im pristup omogućio ne samo cjelovitiju, pa time i istinitiju informaciju o određenom predmetu, nego bi im otvorio uvid u mogućnost različitih pristupa, eventualnih neslaganja, pa i teorijskih sukoba koji zahtijevaju vlastito promišljanje i tražanje za odgovorom, umjesto jednostavnog preuzimanja gotovih i često proturječnih odgovora čiju se proturječnost i ne pokušava razriješiti.

Kako organizirati integriranu nastavu

Kao što sam pokazao, skromna iskustva integralne nastave već postoje, no ne postoji metodički recept po kojem bi se mogla ili trebala organizirati takva nastava. Naprotiv, oblike i mogućnosti integralne nastave tek treba istražiti. Ipak, već iz samog pojma integralne nastave, te okolnosti da oblike i mogućnosti takve nastave tek treba istražiti, neke bi se preporuke za njezinu izvedbu mogle dati:

- Budući da je integralna nastava pokušaj cjelovitije spoznaje svijeta – a to neizostavno znači zahvaćanje svijeta i u njegovoj bitnoj povijesnoj dimenziji, dakle kao stalne mijene – ona uvijek treba ostati otvorena istraživanju i različitim oblicima multidisciplinarnog povezivanja, jer ono što ona treba ponuditi nisu konačne istine, nego kritičke spoznaje kao osnova za daljnja propitivanja i istraživanja, a onda i stvaranje drukčijega (nadajmo se, boljeg) svijeta.
- Ne postoje, međutim, osim skromnih pokušaja, gotovi oblici integralne nastave koje bi se kao takve moglo istraživati i onda posredovati drugima za široku uporabu. Osnovnu zamisao tek treba stvaralački odjeloviti. Razne oblike integralne nastave tek treba *izumiti*, metodički osmisliti i ostvariti, da bi kao gotovi metodički predlošci bili dostupni istraživanju i raščlambi. No stvaralaštvo je čin slobode, pa tjerati nekoga ili prisiljavati na integralnu nastavu ne samo da nema smisla, nego bi moglo biti smetnja i onima koji imaju potrebu i osobne pretpostavke za tom vrstom stvaralaštva. Zato oni koji su na položaju da to mogu, za integralnu nastavu trebaju stvarati materijalne, pravne i druge pretpostavke i *poticaje*, a samim nastavnicima valja prepustiti da se povezuju i organiziraju prema vlastitim kompetencijama i stvaralačkim potrebama.

Onima koji se odluče za integralnu nastavu *predložio* bih, no brojnost će pokušaja tek iznjedrili najbolja rješenja, da u taj pokušaj krenu na sljedeći način:

- Oni koji misle da bi mogli i žele surađivati na jednom takvom pokušaju, najprije bi trebali utvrditi koji se nastavni sadržaji što ih oni kao nastavnici posreduju studentima (učenicima) dodiruju ili preklapaju. U tu svrhu trebali bi razmijeniti nastavne programe i potražiti u njima takve sadržaje. U početku će im se možda činiti da je takvih sadržaja malo, no s vremenom, kako budu razvijali vlastitu »multidisciplinarnu percepciju«, brojnost će takvih sadržaja biti sve veća. Nakon što se utvrde preklapajući ili dodirujući nastavni sadržaji, među njima bi valjalo odabrati do 25% onih (poslije to može biti i više) koji su (bar u početku) zastupljeni u svim nastavnim programima, koji su kao primjeri najdojmljiviji (pogotovo ako imaju mnogobrojne spoznajne implikacije), koji su učenicima pretpostavljeno najzanimljiviji i, što je najvažnije, koji su samim nastavnicima najpoticajniji. U početku je najjednostavnije (zbog rasporeda sati) da izabrane nastavne sadržaje zajednički realiziraju svi nastavnici koji sudjeluju na istom potprojektu integralne nastave. (Zato je potrebno da su to sadržaji zastupljeni u svim nastavnim progra-

mima). Poslije su, nakon stečenih iskustava, moguće i složenije kombinacije u kojima zastupljenost nastavnika ne mora biti simetrična.

- Nakon što se takvi sadržaji izdvoje i odredi broj sati prijeko potreban za njihovu realizaciju, potrebno je raspored sati prilagoditi integralnoj nastavi. Pretpostavimo da u potprojektu A integralne nastave sudjeluju tri predmetna nastavnika na simetričan način i da zajednički realiziraju 9 sati integralnoga nastavnog programa. Vrijeme realizacije svakog od nastavnih programa čiji su sadržaji djelomično integrirani skraćuje se za 9 sati, što je ukupno skraćivanje nastave za 27 sati. Umjesto toga, učenici će imati 9 sati integralnog programa, pa je njihovo konačno rasterećenje 18 sati nastave. U rasporedu valja voditi računa da u vrijeme integralne nastave svi nastavnici koji sudjeluju u potprojektu A budu oslobođeni drugih zadataka. Jednako tako može se oblikovati potprojekte B, C itd. No, i nastavnici koji već jesu u nekom potprojektu mogu sudjelovati u drugim potprojektima. Potrebno je tek voditi računa da u rasporedu sati ne dođe do kolizije. Čak i nastavnici koji su u istom potprojektu mogu stvarati nove potprojekte, pa, primjerice, dva od rečena tri nastavnika u potprojektu A mogu napraviti vlastiti potprojekt itd. Integralna je nastava zahtjevna u odnosu prema nastavnicima i pretpostavlja visoku stručnost i temeljito pripremanje. Stoga bi presložen projekt integralne nastave, dok još nastavnici nemaju u takvoj nastavi dovoljno iskustva, lako mogao izazvati kaos i završiti neuspjehom, što bi cijelu ideju neopravdano kompromitiralo, pa bi preporučljivo bilo početi samo s jednom skupinom, a onda se svake nastavne godine mogu osnivati nove potprojektna skupine.
- Načini realizacije integralne nastave ovisit će prije svega o stručnosti i maštovitosti nastavnika koji će je izvoditi, pa je te načine nemoguće ograničiti i predvidjeti, no upotrebljivo je sve čime smo se mi koristili u »više predmetnom seminaru«, te svi oblici istraživačke nastave. Hoće li se nastavnici dogovoriti da naizmjenično budu »domaćini« odnosno vođe (pod)projekta, ili će radije za to odabrati jednoga između sebe, treba prepustiti njima samima. No, po modelu po kojem se organizira i izvodi multidisciplinarno znanstveno istraživanje, moguće je organizirati i integralnu nastavu. Važno je da studenti (učenici) o svim pitanjima uvijek mogu doznati mišljenje svih nastavnika i drugih studenata (učenika) u (pod)projektnoj skupini. Kao što se sve više primjenjuje u znanstvenim istraživanjima

ma, tako se i u integralnoj nastavi komunikacija sudionika može organizirati u potpunosti ili samo djelomično posredstvom računala i Interneta. Time se doduše gubi doživljaj susreta »licem u lice«, ali se zauzvrat stječu brojne prednosti. Jedna od njih je i prevladavanje prostorno-vremenskih ograničenja koja postoje u konvencionalnoj stvarnosti i koja zagorčavaju život sastavljačima rasporeda. Organiziranje komunikacije među sudionicima integralne nastave, ma koliko bila složena, s brojnim potprojektima i potprojektima, u kiber prostoru i vremenu krajnje je jednostavno⁵.

- Iako bi veći broj nastavnika u jednoj potprojektnoj skupini bio poželjan zbog oblikovanja cjelovitije spoznaje o određenom predmetu, valja ipak računati s eksponencijalnim rastom složenosti komunikacije sa svakim novim nastavnikom u potprojektnoj skupini. Pa iako je bez većih iskustava nemoguće reći koliki bi broj nastavnika u skupini bio optimalan, čini mi se da u početku ne bi trebalo ići s više od tri.

Završne primjedbe

Iako sam duboko uvjeren u prednosti integralne nastave, kako za studente (učenike), tako i za društvo u cjelini, ne treba gajiti iluziju da bi zamisao mogla naići na široko odobravanje i prihvaćanje. Jer, integralna nastava zahtijeva visoku razinu suradnje među kompetentnim i stvaralaštvu orijentiranim nastavnicima i vrlo brzo razotkriva one koji to nisu. Dakako, to ne bi trebao biti problem kad bi ljudi bili spremni učiti i razvi-

⁵ Postaje dakako i druge mnogobrojne prednosti komunikacije u kiber prostoru i vremenu. Na primjer:

- Svatko se u raspravu uključuje u dijelu dana kada mu to najviše odgovara.
- Sudionici mogu sudjelovati u raspravi neovisno o mjestu na kojem se nalaze, ako imaju pristup Internetu, što ih oslobađa obveze da u određeno vrijeme budu na određenom mjestu, a organizatoru nastave minimalizira potrebu za skupim učionicama ili dvoranama.
- Uvijek ima dovoljno vremena za sve koji žele sudjelovati u raspravi i nitko ne mora čekati na riječ ili biti uskraćen za javljanje.
- Sve obavijesti mogu u potpunosti biti dostupne svima bez troškova umnažanja i mogu se višekratno pregledavati, što olakšava razumijevanje.
- Rasprave su svima dostupne naknadno, što onima koji su se kasnije uključili omogućava da sustignu ostale, a svima omogućava da racionalnije i optimalno iskoriste svoje vrijeme.
- Rasprave su sačuvane i mogu se otisnuti na papir, djelomično ili u potpunosti, pa je lakše ispisivati izvještaje.
- Osim toga, moguće su naknadne raščlambe.

Ima i drugih prednosti i, dakako, nedostataka takvog oblika komuniciranja, no na sudionicima je da izaberu upravo onaj oblik koji će im omogućiti najbolju komunikaciju.

jati se⁶ radije nego da prikrivaju svoje neznanje, nemaštovitost i nesposobnost suradnje. Većini se međutim čini probitačnije postupati upravo obratno, pa valja očekivati njihov otpor onomu za što opravdano vjeruju da bi ih razotkrilo i lišilo prednosti koje neopravdano uživaju⁷.

Stoga bi potpuno pogrešno bilo integralnu nastavu uvoditi na silu (kao radnu obvezu) i frontalno. Umjesto toga treba stvarati uvjete za nju i poticati one koji to žele da se okušaju u njoj. Jer, samo oni koji na ostvarenju zamisli integralne nastave budu djelovali slobodno i poneseni vjerom u njezine prednosti, mogu te prednosti i dokazati.

Navedena djela

- Polić, Milan (1993.), *Odgoj i svije(s)t*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Polić, Milan (1996. a), »Ekohistorijski pristup problemu zaštite okoliša«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god 5, sv. 2 (22), str. 457–471.
- Polić, Milan (1996. b), »Vrijeme je za ekohistoriju«, zbornik radova: *Očuvajmo Zemlju zajedno*, Čakovec: Dječji centar – Čakovec, Filozofski fakultet – Pedagogijske znanosti odsjek Čakovec, Zrinski d.d., str. 9–19.
- Polić, Milan (2001.), »Mogućnost i potreba povezivanja prirodoslovnih i društveno-humanističkih nastavnih predmeta na primjeru ekologije«, *Metodički ogledi*, Zagreb: god. 8, sv. 2 (14), str. 93–105.

INTEGRAL SCHOOLING AS AN ANSWER TO THE NEEDS OF CONTEMPORARY EDUCATION

Milan Polić

The increasing dissatisfaction with the existing system of education requires not only that we promptly find new forms of organisation, but also that we seek new educational strategies and forms of teaching. This paper considers a number of experiences of tertiary integral teaching as one of the educational solutions for the future.

Key words: *integral understanding/cognition, integral teaching, shorter classes, scientific specialisation*

⁶ Što je za njih osobno i društvo u cjelini najbolje.

⁷ Dakako, novom bi si strategijom otvorili nove i veće mogućnosti, ali da bi u to povjerovali, morali bi tu strategiju i primijeniti, a to je rizik na koji većina nije spremna.